

La llengua catalana a les Illes Balears, avui

MIQUEL PASQUAL

RESUM

La història i la tradició s'han vist traïdes pels polítics que han actuat contra el català els darrers quatre anys des de les institucions. El català és una llengua que pateix febleses quan s'estableix la comparació amb el castellà en tots els llocs on es dona la convivència d'ambdues. Al mateix temps, pateix agressions des de diferents grups contraris a la seva normalització. Els enemics del català a les Illes Balears han estat protegits des del propi govern autonòmic. IB3, la televisió balear, ha estat usada a favor d'aquests grups organitzats contra el català. La normalització del català en un dels seus territoris naturals, les Illes Balears, és encara llunyana. Els poders econòmics han d'implicar-s'hi, el turisme no pot viure amagant la realitat del català. El català ha d'ésser una llengua coneguda a l'estranger, la gent ha de tenir consciència de la seva existència i de la seva condició de llengua natural i històrica de les Illes Balears. Tot plegat, és un objectiu que requereix la participació de totes les persones que ocupen els llocs directius de les empreses i organitzacions de les nostres illes.

PARAULES CLAU: política lingüística, Illes Balears, economia

ABSTRACT

History and tradition have been betrayed by politicians who have acted against Catalan in the last four years. Catalan is a weak language in comparison with Spanish in every place where both are living together, and it also suffers many aggressions from several groups. Catalan's enemies have been protected by the Balearic government. IB3, Balearic TV, has been used in favour of the groups organised against Catalan. The normalisation of Catalan in its own land is really far. Economic power must be involved, tourism cannot live without considering Catalan. Catalan must be visible abroad, people must be conscious about its existence and that it is the historic language of the Balearic islands. It is completely necessary the participation of all people who are managing Balearic organisations.

KEYWORDS: language policy, Balearic Islands, economy

1. INTRODUCCIÓ

La llengua catalana és la llengua pròpia de les Illes Balears des de fa 785 anys. Una afirmació com aquesta que sembla hauria de ser suficient per

considerar-la patrimoni irrenunciable del territori, es converteix sovint en un clam per reivindicar la seva defensa.

Pel que fa al coneixement i l'ús de la llengua catalana a les illes Balears i Pitiüses hi ha dades que mostren clarament l'evolució dels darrers trenta anys i les oscil·lacions que les diferents actuacions administratives i les influències dels sectors econòmics han provocat.

En aquest sentit, l'anàlisi de les dades pot dur a diferents interpretacions que fins i tot poden resultar contradictòries en algun moment. Des de la dècada dels vuitanta, en què s'implanta la Llei de normalització lingüística i s'introdueix el català com a llengua vehicular a les escoles hi ha hagut, a partir de la primera punta registrada, un retrocés percentual progressiu pel que fa als índex de catalanoparlants.

Això indica el caràcter vulnerable del català al nostre territori tot i ésser una llengua present a l'educació. Al mateix temps però permet pensar que aquest pas del català per l'escola ha creat una major consciència social que li atorga una relativa fortalesa. Ho podríem definir com l'assoliment d'una normalitat que no existia ni remotament durant els anys vuitanta, l'època que obria un procés de recuperació després de la repressió soferta durant la dictadura.

2. EL CATALÀ: UNA LLENGUA AGREDIDA. EVOLUCIÓ HISTÒRICA RECENT

Tot i que pugui semblar intranscendent -i no ho és en absolut-, un dels perills que ha hagut de salvar històricament el català a les nostres illes i que semblava haver-se superat definitivament abans de l'aplicació de les polítiques de l'actual govern, és la pròpia denominació de la llengua. Històricament, els sectors més retrògrads en matèria lingüística havien posat en pràctica el model valencià, és a dir, destacar i defensar aferrissadament les varietats locals i reivindicar, emparats en un regionalisme o mallorquinisme buits, el nom de mallorquí i rebutjant el de català. Cal dir que no només durant la dictadura, sinó fins i tot en èpoques posteriors, aquestes reivindicacions han calat a una part de la població, aprofitant-se del desconeixement, de la manca de consciència i d'actituds polítiques molt conservadores.

És cert que a l'àmbit estrictament domèstic sí que hi ha un ús general pel que fa a denominar la llengua com a mallorquí, però sense que això signifiqui un decantament o un allunyament de la realitat científica que demostra la unitat lingüística. En l'àmbit que s'ha intentat utilitzar de part dels sectors contraris a la unitat de la llengua, els intents han caigut aviat en errors capitals, sobretot si ens centram en les illes menors, és a dir, Eivissa, Formentera i Menorca, allà on la

denominació de mallorquí no ha estat mai acceptada per raons lògiques. A les illes Pitiüses, Eivissa i Formentera, s'ha optat històricament per dir que parlen pagès, mentre que a Menorca la gent ralla pla.

A la vista d'aquestes oposicions naturals s'ha intentat fins i tot implantar el terme balear, una denominació que no ha tengut mai acceptació més enllà de l'ús que en fan els lingüistes per tal de definir un territori dins el món catalanoparlant. La creació de l'Acadèmia de sa llengo baleá, un propòsit aberrant des de tots els punts de vista, ha estat la darrera temptativa de part dels sectors ultres, uns sectors que tampoc no han renunciat a l'ús de la violència i de mètodes de discutible acceptació. Cada any, dia 30 de desembre, durant l'ofrena oficial al monument del rei en Jaume I, a Palma, hi ha una concentració de persones contràries a la catalanitat de la llengua que aprofiten l'ocasió per exhibir símbols feixistes i desafiar les persones que hi acudeixen. L'any 1989, un artefacte va explotar al repetidor de TV3, a la serra d'Alfàbia, en una acció de sabotatge que va conduir l'autor a la presó, un conegut ultradretà anomenat Jaime Martorell. La botiga de Llibres Mallorca, fundada pel filòleg Francesc de Borja Moll, quan era al carrer del Call de Palma, durant els anys vuitanta, era objecte reiterat de pintades, unes accions que ara rep amb massa freqüència la seu de l'Obra Cultural Balear, entitat creada l'any 1962 i que aglutina el sector més perseverant en la defensa de la llengua.

3. ACTUACIONS ADMINISTRATIVES I POLÍTQUES ENVERS L'ÚS DEL CATALÀ

Tot plegat, aquestes circumstàncies que s'han repetit al llarg del temps s'han vist afavorides més en unes èpoques que a les altres. Cap dels governs conservadors a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, tots els que hi ha hagut exceptuant dos períodes 1999-2003 i 2007-2011, en què ha governat un pacte de progrés, ha fet una política favorable a la normalització del català. Han estat tres els presidents d'aquests governs conservadors, quatre si comptam l'any escàs del President Cristòfol Soler, l'únic que tal vegada podia manifestar més sensibilitat cap a aquesta qüestió i que fou aviat descavalcat pels seus propis companys de partit.

Dels altres tres, Gabriel Cañellas, Jaume Matas i José Ramon Bauzá, podríem esmentar diferents actuacions contràries a l'objectiu de normalització, però cal reconèixer que hi ha hagut una progressió quant a actituds agressives a mesura que s'ha avançat en el temps. Així, el segon govern de Matas, 2003-2007, fou més limitador que el primer, 1996-1999, mentre que l'actual, el que encapçala José Ramon Bauzá, és el que d'una forma més oberta i amb afany exterminador ha

actuat contra el català. Com diu el professor Gabriel Bibiloni, de la Universitat de les Illes Balears, un govern més agressiu deu ésser possible, però resulta difícilment imaginable.

D'alguna manera, el govern d'aquests quatre anys ha estat com una croada en contra del català. Bauzá, un polític fet a la mesura de Madrid, allunyat de la sensibilitat cultural de les illes i amb aspiracions clares de promocionar-se, ha planificat una política d'ordre lingüístic per guanyar-se les simpaties dels sectors més reaccionaris del seu partit. Fins i tot en algun moment podria pensar-se que ha dirigit les naus contra el català per desviar l'atenció dels problemes derivats de la crisi econòmica. Facem però una ràpida revisió històrica en aquest sentit.

L'any 1986, durant el govern Cañellas, s'aprova la Llei de Normalització Lingüística, una passa endavant per deixar enrere les ombres de la dictadura i que va propiciar la consolidació sense oposicions del català a l'escola i a l'administració. Tanmateix, pel partit conservador era una busca dins l'ull, havia estat una manera de conformar les altres formacions polítiques però sense arribar a fer-se seva la creença que fos una mesura realment adequada. Així, mai no s'apagaren les veus que des d'alguns mitjans de comunicació reclamaven una major presència i «respecte» pel castellà, *la lengua de todos*. En un fòrum com aquest, format per especialistes en la matèria no cal dir que resulta irrisori pensar que el castellà pugui considerar-se una llengua en perill a causa d'unes determinades polítiques dutes a terme en un territori que aleshores no superava els 800.000 habitants i que actualment està per damunt del milió.

En el segon govern de Jaume Matas, 2003-2007, s'impulsa el Decret Fiol - Francesc Fiol era el conseller d'Educació i Cultura-, que amb el pretext de facilitar als pares l'elecció de llengua per als seus fills representa una primera actuació de tot el que vendria anys més tard. Durant aquest govern és quan un corrent liderat per Antonio Alemany, periodista veterà i columnista del diari *El Mundo de Baleares*, posa en circulació un discurs especialment dur contra els defensors del català. Un cop fora del govern i arran de diverses causes judicials, anys després, Matas és relacionat amb Antonio Alemany, identificat com autor dels seus discursos i perceptor d'uns ingressos desviats a través d'una agència de publicitat. Tots dos personatges són actualment a la presó.

L'arribada de Bauzá és dinamita directament dirigida a la línia de flotació. Una estratègia meditada que té per objectiu tombar els pilars que durant anys havien estat la base de la convivència. És l'afany de crear conflicte allà on no n'hi havia. La seva primera actuació i la dels seus coreligionaris és tancar l'emissora de ràdio Ona Mallorca i la Televisió de Mallorca, depenent del Consell Insular. Tots dos mitjans i el seu personal eren «incontrolables». Per tant calia tallar d'arrel. Pel que fa a la televisió autonòmica, IB3, l'únic mitja audiovisual d'abast interinsular íntegrament en català, la manera d'afrontar el «problema» fou una

altra. D'entrada es va vetar l'emissió de pel·lícules doblades al català, totes ho eren només en castellà. D'altra banda, una televisió pública i gestionada per a tothom ha de pretendre, més enllà d'oferir la informació diària i d'una programació d'índole diversa, transmetre cultura i coneixement, i fer-ho a través del codi lingüístic que és comú a tots els parlants del territori, és a dir, utilitzant la llengua estàndard. Seria llarga la relació si volguéssim reproduir models. Si de cas, esmentarem la BBC que, d'entrada, ha aconseguit etiquetar la modalitat d'anglès que s'ensenya arreu del món -BBC english-. Contràriament al que parlem, Bauzá promou a la graella d'IB3 les varietats locals, va introduint a la programació l'ús d'un català que no passa per correctors ni atén a cap tipus de registre formal. El més greu, però, és quan vol introduir als informatius l'ús de l'article salat -una forma que sí pot ser considerada quasi exclusiva dels parlants de les illes, però tampoc no de tots-. Finalment, aquest projecte es materialitza en la secció dedicada a les prediccions del temps. És la política de fragmentació que pretén enderrocar el que ell considera una barrera per afavorir el bilingüisme, un bilingüisme exclusivament al servei dels monolingües. En una línia paral·lela, adreçada al món de l'educació, Bauzá ha pretès imposar, sense debat ni estudis que ho justifiquin, el TIL -Tractament integral de llengües- a l'educació primària i secundària. Mai en la vida una actuació política havia tengut una oposició tan forta. Els professionals de l'educació, gairebé sense excepcions, s'oposen a una mesura que va contra l'efectivitat de l'ensenyament i la lògica obligada. És una imposició per la via d'urgència, no hi ha professionals suficients per afrontar el canvi, s'improvisen solucions, es dediquen esforços econòmics allà on s'havien escatimat fins aleshores. Una vaga intermitent al llarg del curs acadèmic 2013/14 serveix per mantenir viu el clam del sector educatiu, un moviment que genera la constitució de l'Assemblea de Docents, quelcom que mai no s'ha valorat de forma suficient encara. Una gran manifestació, dia 29 de setembre de 2013, la més gran de la història, va reunir pels carrers de Palma més de 100.000 persones que feien costat a la convocatòria de l'Assemblea de Docents, un fet impensable fins aleshores i que reflectia el grau d'indignació dels ciutadans. Cal dir que un any i mig abans, el 25 de març de 2012, ja havia provocat que 50.000 persones sortissin també al carrer per protestar contra la política lingüística.

Tampoc el món de la Sanitat ha quedat al marge de les actuacions de Bauzá. Només arribar al govern va derogar el Decret 24/2009, aprovat pel govern anterior, que establia el termini de dos anys per assolir el nivell requerit de català a tots aquells professionals que ocupassin una plaça als hospitals públics i garantia així l'atenció en la llengua pròpia. Una nova llei del comerç, aprovada el setembre de 2014, també deroga l'obligació de retolar com a mínim en català. En aquesta cadena d'actuacions és important destacar la nova Llei de Funció Pública, que elimina l'obligatorietat de conèixer el català per accedir a l'Administració. El que

fins ara era un requisit es converteix en un mèrit, de tal manera que la garantia que tenien els ciutadans de poder ésser atesos en català desapareix.

Educació, Sanitat, Comerç, Administració és el pla d'acció social que camina en paral·lel al desmuntatge institucional. El Consell Social de la Llengua Catalana, òrgan plural de consulta integrat per persones rellevants de distints àmbits i constituït l'any 2002, no s'ha reunit al llarg d'aquesta legislatura, mentre que també s'ha renunciat a fer part de l'Institut Ramon Llull, creat l'any 2002 pel Govern de les Illes Balears i la Generalitat de Catalunya.

4. PAISATGE LINGÜÍSTIC. LA SOCIETAT BALEAR I LA LLENGUA

Aquesta decisió de sortir de l'Institut Ramon Llull és una primera mostra de la manca de voluntat de fer difusió exterior d'un tret característic tan important d'una comunitat com és la llengua pròpia. En cap moment es planteja promoure el coneixement d'aquesta realitat a trobades internacionals, fires i congressos, a les quals s'acut amb regularitat principalment per fer promoció d'ordre turística. Sí que durant la legislatura del segon pacte de progrés, 2007-2011, hi va haver actuacions importants en aquest sentit, sobretot per la cooperació i enteniment aconseguits a través de l'Institut Ramon Llull. Unes actuacions que s'havien iniciat durant l'anterior pacte de progrés, el govern del qual, de fet, va propiciar la creació de l'ens.

Aquesta manca de voluntat promotora i difusora té un reflex en el propi territori. En un moment com aquest en què la senyalística facilita enormement la lectura a través d'icones establertes homogèniament arreu del món, tampoc això és suficient per als nostres governants i tot són traves a l'hora de mostrar la llengua pròpia. En alguns indrets s'ha utilitzat la denominació d'autoodi per definir aquest afany d'ocultació, aquesta manifestació de vergonya envers el que hauria de ser un patrimoni estimat. A tall d'exemple, diré que el català a l'aeroport de Palma, per on arriba el 90% dels turistes que visiten anualment l'illa, té una presència secundària, sempre complementària al castellà i d'altres.

Cal dir que l'actuació dels polítics esmentats i especialment de Bauzá té una correspondència amb el tarannà de les classes dominants de les Illes Balears, dels poders econòmics, representats a la nostra comunitat en primer lloc per la classe hotelera i, durant tota la dècada dels noranta i fins a l'esclat de la crisi, pels constructors, autèntics protagonistes amb els bancs del boom immobiliari.

Ni uns ni altres han afavorit que el català tenguí al nostre territori una valoració social àmplia i decidida, ans al contrari, hi ha hagut i hi ha encara una política de protecció al visitant contra el català. Si per a molts d'ells fóra, tal com ja he dit, ni la retolació de carreteres i carrers, ni la pròpia toponímia presentaria formes autòctones de denominació.

5. TURISME I CONSTRUCCIÓ. INFLUÈNCIA DELS SECTORS ECONÒMICS

En aquest sentit, parlant dels sectors econòmics, ens trobarem que hi ha una equiparació entre el que ha estat i és encara la manca de valoració de la llengua amb la manca de consideració al territori. De fet, hi ha dues institucions de gran arrelament social que han esdevingut autèntics monstres als ulls de polítics i de classes dominants per la seva insistent presència i reivindicació. D'una part la ja esmentada Obra Cultural Balear, que atresora 53 anys de feina en defensa de la llengua i la cultura de les illes. D'altra banda, el GOB, Grup Balear d'Ornitologia, creat l'any 1973, que treballa per la defensa de la natura i la sostenibilitat ecològica i social.

Els hotelers de les illes han viscut dècades de gran desenvolupament econòmic. D'ençà dels anys seixanta la seva indústria ha vengut escampant-se i ampliant-se arreu de tot el territori, principalment a les zones de costa i platja. Això els ha donat molta presència i molt de poder, la seva influència amb la classe política és molt important. Van aconseguir aturar un projecte d'implantació de taxa turística impulsat pel primer govern de progrés (1999-2003) i marquen contínuament el ritme de la política del govern de torn. Molts d'ells, els més grans, han viscut una expansió important fora del territori, sobretot al Carib. En aquests casos, a l'hora de construir una nova estructura hotelera, no han escatimat despeses si ha fet falta adequar i adaptar l'entorn on havia de situar-se el nou hotel. Aquesta predisposició mai no s'ha donat quan han construït al territori propi.

D'altra banda, hi ha hagut al llarg del temps una desconexió important amb el que hauria de ser l'entitat impulsora dels grans professionals de l'hoteleria, la Universitat, un fet que s'ha capgirat tímidament en els darrers anys. L'Escola d'Hoteleria de la Universitat de les Illes Balears, titula cada any molts professionals degudament formats que acaben engreixant les plantilles dels hotels i altres negocis del sector. Tot i així, no pot parlar-se d'un suport explícit del món empresarial a la Universitat. L'any 1986 es va crear el Consell Social de la Universitat de les Illes Balears, emparat en la política educativa impulsada pel ministre Maravall. Aquest ens pretenia ésser un fòrum de reunió de la Universitat amb la societat, representada per empresaris, sindicats i institucions polítiques (Consells insulars). De fet, sota el seu paraigua, es va desenvolupar el que seria la Fundació Universitat-Empresa, un òrgan que, després de vint anys, ha esdevingut molt més universitat que empresa, sense haver salvat de forma clara la distància entre tots dos.

Un exemple prou significatiu del que deim és que l'any 1988 fou nomenat Doctor Honoris Causa de la UIB Gabriel Escarrer, President i fundador de la cadena Hoteles Mallorquines, actualment Sol Melià, en reconeixement dels seus mèrits empresarials. No fou fins a l'any 2002 que es va aconseguir un acord per a

la creació de la Càtedra Sol Melià d'Estudis Turístics.

En qualsevol cas, i centrant-me en l'objecte principal de la meva intervenció, he de dir que ni als hotels ni a les altres infraestructures i serveis turístics -parcs d'oci, comerços, empreses de transport o de lloguer de cotxes, etc.- es detecta la més mínima presència del català. Si he parlat abans de la Universitat de les Illes Balears, cal esmentar que es tracta d'una entitat d'obligada consulta en matèria lingüística referida al català. Aquesta obligatorietat ha estat desatesa en tot moment pel govern de Bauzá.

El món de la construcció, realment important a la dècada dels noranta, va ocupar masses importants de persones immigrants. Durant el primer govern de progrés (1999-2003) es va impulsar un pla d'integració basat en un programa de cursos de català adreçats als adults, era una fórmula òptima. Tanmateix, la complicitat dels empresaris del sector no es va donar mai. Cal dir que la immigració d'aquesta època s'ha d'entendre de dues maneres clarament diferenciades. L'ocupació d'immigrants a la construcció es centra majoritàriament en persones procedents de països d'Amèrica del Sud o del nord d'Àfrica, a més d'algunes remeses centreeuropees. D'altra banda, en aquesta mateixa època, i més concretament en el moment coincident amb la implantació de l'euro, es dona un altre tipus d'immigració diguem-ne supraestructural. Molts alemanys inverteixen i compren residències a les illes. Tampoc en aquest cas hi ha cap casta d'actuació d'ordre lingüístic, es manté la política de «protecció» al visitant. Un cas encara més difícil de resoldre, tota vegada que aquests inversors arriben sense ànim de fer el més mínim esforç d'integrar-se. En alguns casos fan venir fins i tot operaris alemanys quan han de fer obres o reparacions i hi ha hagut manifestacions en el sentit que consideren el català com un obstacle per a seva integració. Per tal de mostrar algunes dades, els diré que una enquesta realitzada l'any 2007 per un grup d'alumnes de magisteri a 585 immigrants de diferents nacionalitats, mostra que només el 33% sabia, abans d'arribar, que a les illes Balears es parlava una llengua distinta al castellà.

Podríem arribar a la conclusió que les illes Balears presenten una dicotomia interessant i preocupant alhora des del punt de vista sociolingüístic. El català viu dins una certa normalitat a la part forana i el món de l'educació, però és ignorat en tot el que toca el món turístic, fins al punt que podríem afirmar que molts dels turistes que ens visiten tornen als seus països sense saber de l'existència d'una llengua distinta al castellà.

6. CONCLUSIONS

Obert per tant el capítol de conclusions, m'agradaria concloure amb aquests sis punts:

- El català a les Illes Balears és un dels models més clars de vulnerabilitat d'una llengua sense Estat.
- Els elements agressors del català a les Illes són molt actius i bel·ligerants
- Els polítics del PP han mostrat des del govern una progressió preocupant pel que fa a mesures contra el català.
- José Ramon Bauzá passarà a la història més negra per la seva actitud de dinamitar el català i per haver provocat una reacció sense precedents entre els professionals de l'educació.
- Cal una actuació decidida per transformar el paisatge lingüístic i la difusió exterior.
- Sense una consciència clara de part d'empresaris i classes econòmiques dominants a favor del català no es donarà l'entorn adequat per assolir la normalitat lingüística a les nostres illes.

REFERÈNCIES

- [1] Melià, Joan. (2005). El turisme i la projecció exterior de la llengua catalana *Llengua i dret*, (44), 207-227.